

Ženy podnikatel'ky v turbulentných časoch

Výskumná správa

Upskilling pathways for REsiliency in the
post-Covid era for FEMale Entrepreneurs

Výzva: KA220-ADU - Partnerstvá pre
spoluprácu v oblasti vzdelávania
dospelých

Číslo projektu:
2022-1-HU01-KA220-ADU-000089295

Ženy podnikateľky v turbulentných časoch

Výskumná správa

Autori:

Orsolya Gergely, SAPIENTIA Maďarská univerzita v Transylvánii
(SAPIENTIA Hungarian University of Transylvania)

Beáta Kádár, SAPIENTIA Maďarská univerzita v Transylvánii
(SAPIENTIA Hungarian University of Transylvania)

Eszter Szőnyi, Výskumný inštitút HÉTFA (HÉTFA Research
Institute)

Katalin Oborni, Výskumný inštitút HÉTFA (HÉTFA Research
Institute)

2023

VÝSLEDOK PROJEKTU 1

Táto výskumná správa bola vypracovaná v rámci projektu RE-FEM – “Upskilling pathways for REsiliency in the post-Covid era for FEMale Entrepreneurs”. RE-FEM je strategický projekt v oblasti vzdelávania dospelých spolufinancovaný z programu Európskej únie Erasmus+ pod registračným číslom 2022-1-HU01-KA220-ADU-000089295. Vedúci partner: Výskumný inštitút HÉTFA (HÉTFA Research Institute). Tento dokument bol vypracovaný v rámci pracovného balíka 2 (Work Package 2) RE-FEM "Prípravný výskum", ktorý koordinuje SAPIENTIA Maďarská univerzita v Transylvánii (SAPIENTIA Hungarian University of Transylvania).

Spolupracovníci:

Miguel Ángel Moya Collado, Nieves García Pereira, Andalúzska verejná nadácia

Andalucía Emprende (Andalucía Emprende Fundación Pública Andaluza) (ES);

Ann-Sofi Backgren, Jasmine Urwäder, Brand-Sofi (FI);

Zsuzsanna Ludmán, Boróka Szarvák, Csenge Ilyés, Výskumný inštitút HÉTFA (HÉTFA Research Institute) (HU);

Sanja Popović-Pantić, Ana Kovačević, Mirjana Dejanović, Inštitút Mihajlo Pupin (Mihajlo Pupin Institute) (SRB);

Dr. Ralitsa Zhekova, Mariya Zlateva - Regionálna agentúra pre podnikanie a inovácie - Varna (Regional Agency for Entrepreneurship and Innovations - Varna) (BG);

Cecilia Kirov-Farkas, Nadácia SEED (SEED Foundation) (HU);

Veronika Blizman Servilová, Alica Cikatricisová, Katarína Gavalcová, Slovak Business Agency (SK).

Materiály vytvorené v rámci projektu RE-FEM sú určené na vzdelávacie účely, preto ich možno na tento účel voľne používať. Ich obsah však nemožno upravovať ani ďalej dopĺňať bez písomného súhlasu partnerov. Opätovné publikovanie dokumentu s nezmeneným obsahom je možné len s uvedením autora a zdroja pôvodného materiálu.

Kontakt: <https://refem.eu/>, internationaloffice@hetfa.hu

Prvé vydanie, 2023

Navrhovaná citácia:

Orsolya Gergely, Katalin Oborni, Eszter Szőnyi, Beáta Kádár (2023).

Ženy podnikateľky v turbulentných časoch.

Výskumná správa vypracovaná v rámci projektu RE-FEM – “Upskilling pathways for REsiliency in the post-Covid era for FEMale Entrepreneurs”

Zhrnutie

V týchto náročných časoch je nesmierne dôležité posilniť postavenie podnikateliek, najmä tých, ktoré majú menej príležitostí a čelia prekážkam pri získavaní plnohodnotnej podpory pri realizácii a ďalšom rozvoji svojich podnikateľských plánov. Výzvy, ktoré priniesol COVID-19, poukazujú na potrebu flexibility, odolnosti, zlepšenia digitálnych zručností a uplatňovania účinných stratégií krízového riadenia zo strany podnikateliek. Na základe tejto potreby je nevyhnutné rozvíjať špecializované aktivity zamerané na inovatívne a praktické riešenia na podporu zvyšovania kvalifikácie a odolnosti podnikateliek. Cieľom projektu RE-FEM je prispieť k efektívnejšiemu rozvoju podnikania žien prostredníctvom výskumu, vysokokvalitných školiacich materiálov založených na ich konkrétnych potrebách, modulov elektronického vzdelávania, štúdie politík a vytvorenia medzinárodnej siete pre všetky cieľové skupiny zapojené do projektu.

Prvou aktivitou v rámci projektu bol výskum realizovaný v rámci jednotlivých krajín (v rámci pracovného balíka 2) s cieľom identifikovať, ako krízy ovplyvňujú ženy podnikateľky a zároveň poskytnúť vedecké podklady a východisko pre ďalšie aktivity realizované v rámci projektu, ako je **Tréningový Manuál** (výsledok projektu 2), **Vzdelávacia online platforma** (výsledok projektu 3) a **Politická/analytická štúdia** (výsledok projektu 4).

Cieľom výskumu bolo **1) riešiť výzvy, ktorým ženy podnikateľky čelili** počas pandémie COVID-19, následne po období pandémie COVID-19 a v časoch energetickej krízy a **2) zistiť, aké stratégie a postupy použili ženy podnikateľky** na to, aby sa s výzvami a problémami v tomto období vysporiadali.

Na výskume sa podieľali všetky krajiny zapojené do projektu a zozbierané tak boli údaje z Fínska, Bulharska, Maďarska, Rumunska (Transylvánie), Srbska, Slovenska a Španielska (Andalúzie). Metodika pozostávala zo zberu a výskumu sekundárnych dát „od stola“ (desk research), online prieskumu rozoslaného podnikateľkám, rozhovorov (interview) s expertmi a odborníkmi a pološtruktúrovaných rozhovorov s podnikateľkami.

Prieskum sa uskutočnil v 7 krajinách: Bulharsko, Fínsko, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Slovensko a Španielsko (v Rumunsku len v Transylvánii a v Španielsku len v Andalúzii).

Bol zameraný na získanie informácií od podnikateliek o výzvach a problémoch, ktorým čelili v čase krízy, ako aj o ich stratégiách na zmiernenie alebo prekonanie týchto prekážok, o zmenách smerovania a adaptácii ich podnikov.

Prieskumu sa zúčastnilo viac ako šesťsto (608) respondentiek. Typickou respondentkou bola podnikateľka vo veku od 41 do 50 rokov (36%) a od 51 do 60 rokov (28%)

s vysokoškolským vzdelaním. 33% z nich bolo jedinou vlastníčkou svojho mikropodniku a nemali žiadnych zamestnancov (okrem seba). Takmer 50% z nich malo od januára 2022 maximálne 10 zamestnancov. Okrem toho takmer 2/3 respondentiek uviedlo, že obrat ich podnikov je maximálne 50 tisíc eur, pričom 27% malo obrat do 10 tisíc eur. Podnik je tiež hlavnou činnosťou alebo hlavným zdrojom príjmov pre 65% respondentiek, ktoré okrem neho nemali žiadne iné zamestnanie.

Najčastejšie uvádzaným dopadom pandémie COVID-19, ktorý označila takmer tretina (29,8%) respondentiek, bol "pokles dopytu" alebo v niektorých prípadoch "žiadny dopyt". Nasledoval pokles tržieb (17,3%) a "rozšírenie online predaja" (8,6%). V prieskume sa tiež zisťovalo, aké **tri najdôležitejšie opatrenia podnikateľky prijali na zmiernenie dôsledkov pandémie na svoje podniky** (v poradí). 31,3% respondentiek označilo za najdôležitejšie opatrenie zavedenie nových alebo zmenených činností, 13% obmedzilo alebo pozastavilo činnosť svojej spoločnosti a 10,4% posilnilo online predaj s cieľom zmierniť účinky pandémie. Na druhom mieste bolo tiež najvyužívanejším opatrením posilnenie online predaja (9,5%), skrátenie pracovného času (9,2%) a aktivity zamerané na udržanie a rozvoj (8,4%), zatiaľ čo na treťom mieste sa najviac realizovalo využitie (štátnej) pomoci a nové modifikované aktivity (v rovnakom rozsahu - 7,4%). Dôležité je však poznamenať, že 11,3% respondentiek uviedlo, že neprijali žiadne opatrenia.

Podľa všetkých respondentiek **sa rozdelenie povinností v domácnosti a starostlivosti o deti s partnerom výrazne nezmenilo**. Celkovo 52,8% respondentiek uviedlo, že pomer rozdelenia týchto povinností je približne rovnaký ako pred pandemiou. O niečo vyšší podiel respondentiek uviedlo, že rozdelenie týchto činností je v porovnaní s obdobím pred pandemiou trochu alebo výrazne vyváženejšie, ako bol podiel tých, ktoré uviedli, že tieto povinnosti sú (trochu alebo výrazne) menej vyvážené (15,8% oproti 13,7%), pričom 17,8% respondentiek nemalo partnera alebo s ním v čase prieskumu nežilo. Čo sa týka jednotlivých krajín, 40 - 48,4% respondentiek v Bulharsku, Maďarsku a Rumunsku uviedlo, že rovnováha týchto povinností v domácnosti je približne rovnaká ako predtým, zatiaľ čo v Srbsku, Španielsku, na Slovensku a vo Fínsku takto odpovedala viac ako polovica respondentiek (v rozmedzí 52,3 - 60,1%). Respondentky, ktoré pocítovali výrazne menšiu vyváženosť, boli v najvyššom podiele zastúpené na Slovensku (8,4%), zatiaľ čo najvyšší podiel tých, ktoré uviedli trochu menej vyváženú delbu činností, bol z Maďarska (11,2%), Rumunska (10,5%) a Fínska (10,1%). Výrazne vyváženejšie rozdelenie týchto povinností uviedli respondentky z Bulharska s najvyšším podielom (20%) a o niečo vyváženejšie rozdelenie v Bulharsku (13,3%), Rumunsku (12,6%) a na Slovensku (12%).

Čo sa týka pocitu pripravenosti na zvládanie budúcich kríz, takmer 50% respondentiek sa cíti byť do určitej miery pripravených na zvládanie prípadných kríz, takmer tretina sa cíti úplne pripravená, zatiaľ čo 20% respondentiek sa po pandémii COVID-19 necíti byť viac pripravených.

Analýza prieskumu poskytuje cenné poznatky o skúsenostiach a reakciách podnikateliek počas pandémie COVID-19 a vo fáze obnovy po pandémii, pričom vypovedá aj o ich odolnosti a schopnosti prispôbiť sa výzvam. Kým tieto výsledky sú zamerané na dôsledky problémov spôsobených pandemiou COVID-19, údaje získané z rozhovorov ukazujú úplne iný aspekt vplyvu krízy. Pandémia podľa všetkého neúmyselne poskytla príležitosť na vzdelávanie podnikateliek a vytvorila jedinečné podmienky, v ktorých mohli podnikateľky zdokonaľiť svoje zručnosti a zvýšiť svoju odolnosť. Práve zručnosti získané v období pandémie COVID-19 umožnia využívať nadobudnuté skúsenosti a ponaučenia z tohto obdobia aj v súčasných časoch plných nových výziev.

Podľa rozhovorov s expertmi **by mali existovať ciele opatrenia, podporné programy a iniciatívy venované ženám - podnikateľkám, a to nielen počas kríz, ale permanentne, pričom by tieto programy mali zohľadňovať a riešiť špecifické výzvy, ktorým ženy - podnikateľky pri podnikaní čelia.** Potreba podpory podnikateliek bola zdôvodňovaná tým, že úspešné podnikateľky sú prínosom pre spoločnosť, pretože prispievajú k hospodárskemu rastu. Niektorí odborníci tiež zdôraznili, že rodovo neutrálne programy majú svoju úlohu a význam pri podpore podnikateliek. Vo všeobecnosti tiež odborníci zdôraznili, že všetky úrovne (EÚ, štáty, regionálne/miestne samosprávy, ženské organizácie a združenia podnikateliek) by mali prevziať zodpovednosť a zdroje na realizáciu špecifických podporných programov.

Rozhovory s respondentmi sa zameriavali nielen na COVID-19 a jeho vplyv, ale aj na všetky ostatné výzvy, ktorým čelili od poslednej vlny pandémie COVID-19. Tento posun v pohľade na výzvy a krízy bol obzvlášť zreteľný v rozhovoroch s podnikateľkami. Práve preto sme v analýze opísali tento kontext ako prebiehajúcu polykrízu, ktorú možno definovať ako ďalšiu fázu nasledujúcu po ústupe COVID-19.

Po analýze všetkých 56 rozhovorov možno hlavné zistenia prezentovať prostredníctvom troch hlavných kľúčových pojmov: **(1) výzvy, (2) stratégie a pomoc a (3) potreby.**

Na opis kauzálnu prepojeného radu krízových situácií, ktoré podnikateľky zažívali v období po pandémii, sme použili termín "polykríza". **Polykríza, ktorej epicentrom bol COVID-19, bola hnacím motorom vzdelávania podnikateliek. Tie získali cenné skúsenosti, zlepšili svoje zručnosti s cieľom ďalej zlepšovať svoje podnikateľské aktivity, posilnili**

existujúce alebo začali budovať nové odolné komunity a využili nové podnikateľské príležitosti v rámci obmedzení, ktorým čelili počas krízy. Preto je podľa nás dôležité uviesť, že hoci číselné údaje môžu naznačovať negatívny vplyv, mnohým podnikateľkám sa podarilo prekonať výzvy, ktoré priniesol COVID-19 a multikríza. Náročné obdobie pandémie a ťažkosti spôsobené ďalšími krízami v podstate poskytli malým a stredným podnikateľkám jedinečnú príležitosť získať zručnosti a vedomosti potrebné na prosperitu v náročných podmienkach.

Je veľmi dôležité uviesť, že respondentky si uvedomujú rôznorodosť zainteresovaných strán, ktoré sa podieľajú, alebo by sa mali podieľať, na podpore podnikateliek. Bolo zrejmé, že spolupráca medzi rôznymi jednotlivcami a subjektmi vrátane podnikateľov, tvorcov politík, škôl, univerzít a školiacich stredísk je nevyhnutná pre poskytovanie finančných zdrojov, odbornej pomoci a riadenia.

Podporné programy na úrovni štátu sa v jednotlivých krajinách líšia. V niektorých krajinách sú štátne programy rozsiahlejšie (Fínsko, Španielsko, Srbsko, Bulharsko) a v iných sú zastúpené v menšej miere (Rumunsko, Maďarsko, Slovensko).

Respondentky sa v rozhovoroch podelili o svoje skúsenosti s riešením krízových situácií, v rámci ktorých sa potvrdilo, že menšie podniky dostávajú menšiu podporu na úrovni štátu. Externé financovanie, či už zo štátnych alebo komerčných zdrojov sa využívalo menej často, väčšinou z dôvodu neuplatniteľnosti alebo vyšších nárokov a väčšej náročnosti v porovnaní s možnými výhodami. V dôsledku toho **považovali podnikateľky štátnu podporu do istej miery za nedostatočnú, a to aj z toho dôvodu, že tieto programy účinne neriešili zvýšený dopyt po práci zameranej na starostlivosť a opatrovanie, s ktorým sa stretli počas pandémie.** Nie je prekvapujúce, že okrem dopytu po zvýšenej finančnej podpore pre ženy podnikateľky, bola vo všeobecnosti jasne vyjadrená potreba zvýšenej podpory prispôbenej výslovne ženám podnikateľkám, ktorá bola považovaná za rozhodujúci krok pri posilňovaní postavenia žien v podnikaní.

Z rozhovorov s podnikateľkami vyplynulo, že namiesto oficiálnej podpory na štátnej úrovni sa výrazne spoliehajú na zdroje zo súkromného sektora. Bez ohľadu na dostupnosť programov na štátnej úrovni sa ženy podnikateľky zvyčajne spoliehali na zdroje zo súkromného sektora vrátane podpory rodiny, osobných úspor a pôžičiek od príbuzných. Rodinní príslušníci, najmä manželia, často poskytovali podporu pri starostlivosti o deti alebo finančnú pomoc v závislosti od úlohy podniku vo finančnom zabezpečení rodiny. Ako už bolo spomenuté v rámci rozhovorov s expertmi, pri podpore podnikateliek počas pandémie a po nej zohrávali významnú úlohu neformálne a formálne

skupiny a združenia zamerané len na ženy. Tieto skupiny poskytovali priestor na výmenu poznatkov, rozvoj zručností a vzájomnú podporu.

Okrem uvedenej podpory, ktorá im bola poskytnutá zo súkromného sektora, vnímali podnikateľky aj komplexnosť a úlohy, ktoré zohrávajú rôzne zainteresované strany na rôznych úrovniach pri ich podpore a posilňovaní ich postavenia. **Respondentky v rozhovoroch zdôraznili význam podporných systémov, ktoré riešia komplexné potreby podnikateliek.** Patrí sem podpora rodiny, prístup k relevantným programom odbornej prípravy a vytvorenie prostredia schopného riešiť potrebu zosúladenia podnikateľských (pracovných) a osobných povinností. Okrem účinného systému podpory bol dôraz kladený na zvyšovanie povedomia o potrebách podpory podnikateliek, pričom významná úloha bola pripisovaná združeniam a organizáciám na podporu žien. V rozhovoroch bol zdôraznený aj význam podpory združení a organizácií, ktoré sa zaoberajú posilnením postavenia žien v podnikaní a pomáhajú im.

Niektoré respondentky navrhli štrukturálne zmeny na zabezpečenie rovnakých príležitostí pre ženy podnikateľky. Niekoľko žien zdôraznilo, že podnikateľské vzdelávanie by sa malo začať už v rannom školskom veku, pretože by sa tým zvýšil podnikateľský potenciál žien a ich šance ako lepšie pripravených podnikateliek. Ďalšie respondentky zdôraznili, že zvyšovanie povedomia o podnikaní žien a o prekážkach, ktoré im bránia v podnikaní by prispelo k zvýšeniu šancí žien zúčastňovať sa na podnikateľských aktivitách. Respondentky tiež vyjadrili názor, že pri navrhovaní nástrojov a opatrení na podporu podnikateliek (napr. podpora starostlivosti o deti, zvýšenie počtu miest v škôlkach) by sa mali zohľadniť komplexné potreby podnikateliek s cieľom prekonať ťažkosti pri zosúladovaní pracovného a súkromného života.

Z rozhovorov vyplynulo päť oblastí rozvoja zručností a kompetencií v súvislosti s poskytovaním podpory ženám - podnikateľkám, aby sa stali odolnejšími v čase krízy: **mentoring, networking, finančná gramotnosť a informovanosť, digitálna gramotnosť, duševné zdravie a udržateľné ekologické postupy.** Respondentky v rozhovoroch zdôraznili význam a dôležitosť rozvoja zručností a kompetencií podnikateliek, pričom zdôraznili aj potrebu podporných programov na úrovni štátu, ktoré by boli prispôsobené ich špecifickým potrebám a dostupnosti. Problémom je aj duševné zdravie podnikateliek. Zvládanie nárokov a výziev spojených s podnikaním, najmä v čase krízy, keď zvýšené bremeno starostlivosti padá aj keď nie výlučne, ale vo veľkej miere na plecia žien. V tejto súvislosti podnikateľky vyjadrili potrebu vytvárania programov a zdrojov na podporu duševného zdravia podnikateliek.

Niektoré podnikateľky v rozhovoroch priznali, že zvažujú expanziu na medzinárodné trhy, i keď uviedli, že to nie je jeden z ich hlavných cieľov. Tento aspekt však predstavuje príležitosti aj výzvy a mohla by sa naň využiť cielená podpora a odborná príprava. Počas rozhovorov sme sa stretli aj s príkladmi podnikateľiek, ktoré v dôsledku presunu do zahraničia rozšírili svoje cieľové skupiny.

Napokon, ako nástroj na posilnenie postavenia podnikateľiek z hľadiska prispôsobovania sa meniacemu sa prostrediu sa popri programoch zameraných na riadenie zmien a krízový manažment objavilo aj prijímanie ekologických a udržateľných postupov. Podnikateľky sa čoraz viac zaujímajú o ekologické a energeticky účinné prístupy, čo možno považovať za oblasť príležitostí pre rozvoj a podporné programy.

Výsledky nášho výskumu ukazujú, že podnikateľky reagovali na uvedené výzvy zvýšením miery profesionality, prijatím inovatívnych stratégií a zlepšením svojich zručností, aby sa dokázali vyrovnat s prekážkami, ktoré priniesla pandémia. Ústredným prvkom tohto procesu profesionalizácie je pretváranie a inovovanie ich podnikov. Podnikateľky, ktoré boli zapojené do výskumu, zvýšili svoju účasť na miestnych a v niektorých prípadoch aj na medzinárodných trhoch. Táto expanzia je spôsobená ich zapojením do rôznorodých aktivít, ako aj efektívnym využívaním digitálnych platforiem a nástrojov. **Stratégie použité počas pandémie COVID-19 na zvládnutie tejto situácie a prekonanie prekážok významne prispeli k rozvoju podnikateľských zručností a vzdelávaniu. V procese vzdelávania zohrávajú významnú úlohu neformálne/formálne komunity, najmä tie, ktoré predstavujú bezpečné prostredie určené len pre ženy. Akumulácia sociálneho kapitálu sa ukázala ako významný faktor schopnosti podnikateľiek nielen prežiť, ale aj inovovať svoje podniky v náročných časoch.**

Webová stránka

www.refem.eu

Email:

hetfa_re-fem@hetfa.eu

Facebook:

www.facebook.com/REFEM0

Twitter:

[@RE-FEM project](https://twitter.com/RE-FEM_project)

Linkedin:

www.linkedin.com/RE-FEM

**Co-funded by
the European Union**

Financované Európskou úniou. Vyjadrené názory a stanoviská sú však len názormi autora (autorov) a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Európskej výkonnej agentúry pre vzdelávanie a kultúru (EACEA). Európska únia ani EACEA za nich nenesú žiadnu zodpovednosť.